Angleton, James Jesus (1917–1987)

A 20. századi kémek világának talán legismertebb szereplője James Angleton. A kémelhárítás szakterületének legnagyobb mestere, a CIA kezdeti éveinek kulcsfigurája. Kiemelkedő intelligenciával, bonyolult és átláthatatlan információhálók kutatójaként, a beépült, ellenséges ügynökök felderítőjeként a szovjet titkosszolgálatok rettegett ellenfele volt. Angleton az „elméletek gyártója" lett a Cégen belül, hivatástudatot érzett arra, hogy Moszkva megtévesztő akcióiról, dezinformációs műveleteiről lerántsa a leplet. A különös világban – amelyet ő maga a „tükrök rengetegének" nevezett – sokszor csak egyedül tudott eligazodni, elméleteit és elképzeléseit képtelenek voltak követni kollegái, sőt felettesei, ezért legtöbbször magányosan, sötét, reluxás irodájának homályában, mappáiba mélyedve dolgozott. Igazi zseninek, kifinomult, éles eszű, rendkívüli intelligenciával rendelkező szuperkémnek mondható. Tekintélye olyan nagy volt, hogy kirobbantani sem lehetett a CI (Counter-Intelligence: kémelhárítás) vezetői székéből. Összesen nyolc igazgató alatt dolgozott, ezért kapta az Ügynökségen belül a „No Knock" (kopogás nélküli) hivatali becenevet, amely arra utalt, hogy Angleton egyedüli CIA-alkalmazottként bejelentés nélkül léphetett be az igazgatói irodába. Szakértelme megkérdőjelezhetetlen volt, hóbortjaival együtt is a legkomolyabban kellett számolni vele a hírszerzés világában. Költő volt, amolyan művészlélek. Rajongott az irodalomért. Hobbija volt a horgászat és az orchidea-nevelés, és hasonlóan kollégájához, William King Harveyhoz, ő sem vetette meg a munkaközi alkoholszüneteket.

Barátjának és mentorának, Harold Adrian Russell (Kim) Philbynek a leleplezése komoly kudarcélmény volt számára. Megbízott egy emberben, akiről soha nem gondolta volna, hogy a Szovjetuniónak kémkedik. A következő 25 évben a Cégen belüli téglák után indított hajtóvadászatot. Meggyőződése volt, hogy Philbyn kívül léteznek további szovjet kettősügynökök a CIA-ben, ezért ideje nagy részét kollégái megfigyelésével, műveleteik tanulmányozásával töltötte. Nyomozásai nem buktattak le egyetlen „értékes" kettősügynököt sem, de ez nem jelenti azt, hogy nem volt magas pozíciót betöltő szovjet „tégla".

Angleton igazi irányító volt, nem dolgozott „terepen", csak rövid ideig a második világháború után Rómában. Langleyből (a CIA főhadiszállása 1962-től napjainkig) tartotta kezében a szálakat, és idővel a vezetőség többi tagjánál jóval szélesebb hatáskört szerzett. A mindenkori igazgató mellett megkerülhetetlen tekintély volt, aki a Céges ügyekben korlátlan beleszólással rendelkezett, tapasztalataira, szavára hallgattak kollegái. A Watergate-botrányt követő kongresszusi vizsgálatok megtépázták a népszerűségét, sikertelen hajtóvadászatával pedig sokakat maga ellen fordított. 1976-ban az akkori igazgató, William Colby elrendelte a nyugdíjazását.

James Jesus Angleton 1917-ben született az idahói Boise-ben, James Hugh Angleton elsőszülött gyermekeként. Tradicionális családból származott, apja katonatisztként szolgált a mexikói Pancho Villa vezette forradalmi mozgalmak ellen, Pershing tábornok parancsnoksága alatt. Mexikóban James Hugh megismerkedett egy tizenhét éves helyi szépséggel, akit feleségül vett, és Idahóba hívta. Hamarosan gyermekük született, aki a mexikói ősök tiszteletére

kapta középső keresztnévként a Jesúst. Az ifjabb James beteges gyermek volt, kiskorától kezdve tüdőbajban szenvedett. Apja – miután leszerelt – üzletemberként tevékenykedett, és Angleton tizenhat éves korában a család Olaszországba települt, Milánóba. A család művelt, európai kultúrát és háttért biztosított a fiatal Jim Angletonnak. Középiskolai tanulmányait befejezve az angliai Malvern College tanulója lett. Rendkívül magas intelligenciájával már itt is kitűnt, különleges tudását és műveltségét az európai légkör alapozta meg. A Malvern után a Yale Egyetem következett, ahol költészetet tanult. Angleton, diáktársával a *Furioso* nevű irodalmi folyóiratot szerkesztette, melyben avantgárd költők, köztük Ezra Loomis Pound és Edward Estlin Cummings művei jelentek meg. Idővel baráti kapcsolatba is került velük a *Furioso* egyéves (1939–1940) története során. Tehetsége ellenére az irodalmi karrier helyett a jogi pályát választotta, felvették a Harvardra.

Egyetemi tanulmányai alatt már javában zajlott a második világháború. Az idősebb Angleton 1944-től az Olasz–Amerikai Kereskedelmi Kamara elnöke lett. Egyes vélemények szerint ez akkoriban az olaszországi OSS (Office of Strategic Services – Stratégiai Szolgálatok Hivatala, az Egyesült Államok hírszerző és kémelhárító szolgálata a második világháborúban) fedőszerveként működött. Ez alapján James Hugh Angleton újra szolgálatba állt a világháborúban, és fia családi hagyományként folytatta a hírszerzés mesterségét. A Yale professzora, John Holmes Pearson – akinek OSS-tisztként a toborzás volt a feladata – 1943-ban felismerte tanítványában a tehetséget, és beszervezte az OSS X-2-es apparátusába, melynek feladata a kémelhárítás volt. Az X-2 kötelékébe ösztöndíjas, kitűnő egyetemisták, arisztokrata ifjak és különc csodabogarak tartoztak. Nem meglepő a fiatal átlagéletkor, hiszen az Egyesült Államok hírszerzése ekkor még gyerekcipőben járt, felocsúdva Pearl Harbor után két évvel.

Angleton kéthetes alapozó kiképzése Marylandben zajlott, ahol rögtön agyafúrtságáról tett tanúbizonyságot. Bruno Uberti – aki a fasiszta Olaszországból menekült az Államokba – társa volt a kiképzés alatt. Feladatul kapták egymás elemezését. Angleton arra tippelt, hogy Uberti jó kosárlabdázó, magas ugrásaiból ítélve. Az ámuló Uberti helyeselt, és elárulta, hogy az olasz nemzeti kosárlabda-válogatott tagja volt. Angleton csak később vallotta be, hogy annak idején még látta Ubertit játszani Milánóban.

Kiképzése után 1943-ban a londoni Rose Garden Hotelbe került, mely a Ryder Streeten állt, és ami az OSS és az MI6 (Military Intelligence, Section 6 – Katonai Hírszerzés, 6-os Szekció, az angol hírszerzés) kémelhárítási műveleteinek közös központja volt. A háború félidőben járt, de az amerikaiaknak még mindig nem sok fogalmuk volt a hírszerzésről és kémelhárításról. Angleton és a többi OSS-tiszt Londonba jött tanulni a „kuzinoktól”, egyik mentoruk pedig a fiatal Kim Philby volt. A sors iróniájának mondható, hogy az amerikaiak egy szovjet kettősügynöktől tanulták meg a hírszerzés mesterségét, ugyanis Philby az 1930-es évek elejétől kezdve az oroszoknak szerzett információkat. Mivel az OSS fiataljai közül Angleton volt a legkiemelkedőbb tehetség, Philby pedig az angolok specialistája volt, barátságot kötöttek. Együtt irányították az angol–amerikai ún. Kettőskereszt-műveleteket, melyek az Angliában működő náci ügynökök leleple-

zésére irányultak, majd kettősügynököknek képezték ki őket, hogy visszatérve Berlinbe, dezinformátorként tevékenykedjenek, és félrevezessék a német katonai vezetést. A kettősügynökök – hogy ne bukjanak le sajátjaik előtt – értékes információkat is közvetítettek. Kockázatos játék volt ez, Angletonék döntötték el, hogy milyen fontosságú híreket hagynak kiszivárogni a náci ügynökök által. A művelet abszurditása, hogy bármelyik kiszivárogtatott információ nagyobb kárt okozhatott, mint amennyire értékesek voltak a visszaérkező hírek. Ez a kockázati kalkuláció az, mely Angleton kémelhárítási elméleteinek az alapját jelentették a következő 30 évben.

1944 végén Angletont áthelyezték Olaszországba, ahol az OSS kémelhárítási műveleteinek irányításában segédkezett, miközben a szövetséges erők északi irányban nyomultak. 1945 májusában a német erőket bekerítették, az európai harcok véget értek, így az OSS-t feloszlatták. Angleton maradt Rómában, ahol az átformált amerikai hírszerzés, az SSU (Strategic Services Unit – Stratégiai Szolgálatok Egysége) rangidős tisztjeként dolgozott tovább. 28 évesen rendkívül fiatal volt ilyen magas poszt betöltésére, de ebből is látszik különleges szakértelme és tehetsége. A háta mögött csak „Költőnek" emlegetett Angleton Olaszországban is beteg volt, saját jóslata szerint három éven belül meghalhat tbc-ben. Bár folyamatosan kezelték, aggodalmai állandóak voltak. Ez azonban munkabírásában és teljesítményében a legkevésbé sem gátolta, a milánói SSU-s kollegája szerint Rómába látogatva Angletont a nap bármelyik szakában az irodájában találta, ahol két hatalmas irattorony közül meredt rá látogatójára. Íróasztalával szemben egy törött lábú kanapéra ültette, így beszélgetőpartnerei mindig fél méterrel alacsonyabban voltak, mint ő. Borzalmasan gyanakvó volt már ekkor is, reggelente akár másfél órát is töltött lehallgató készülékek után kutatva. Angleton furcsa szokásairól szóló leírásokat kritikával kell ugyan kezelni, de a különcsége vitathatatlan. Mindezekkel együtt sem felettesei, sem alkalmazottai nem cáfolhatták, hogy Angleton elsőrangú, kiváló kém. Az SSU vezetője, William Quinn a következőket írja róla: „Lenyűgözött ismereteinek és tudásának nagysága. Úgy éreztem egy igazi drágakővel rendelkezünk."

A háború utáni Olaszországban Angleton az amerikaiakkal szimpatizáló olaszok beszervezését intézte. Olyan emberek számára ajánlott feladatokat, akik a harcokban elveszítették mindenüket, vagy táborokban sínylődtek a felszabadulásig. Ők könnyen kooperáltak a szövetséges erőkkel, és a bosszúvágytól fűtve veszélyes akciók elvégzésére is hajlandóak voltak. Az amerikaiakon kívül a franciák és az angolok is toboroztak ügynököket olaszokból, ezért Angletonéknak az is kihívást jelentett, hogy távol tartsák őket más „kérőiktől". Ettől függetlenül voltak ügynökök, akik a pénz fejében több szövetséges hírszerző apparátusában is feladatokat vállaltak.

Angleton másik, talán még fontosabb feladata a zsidó földalatti szervezetekkel való kapcsolattartás volt. A háború utáni zsidóság küzdött az önálló állam megteremtéséért, szerteágazó, erőteljes földalatti hálózattal rendelkeztek, amely kiterjedt Kelet-Európára is. A Holokausztot túlélt zsidók nagy számban Olaszországon keresztül jutottak el Palesztinába. Bár Angleton a zsidókat az oroszokkal szembeni szövetségesként kezelte, nem kerülhette el a figyelmét, hogy a Szovjetunió szándékosan is küldhetett (családjukkal esetlegesen megzsarolt) zsidókat, hogy menekültként kiadva magukat eljussanak Palesztinába, vagy akár az Egyesült Álla-

mokba. Angleton Rómában a segítségükre volt, és elnyerte a bizalmukat, ezért a Szovjetunióból menekülők számos értékes információt adtak cserébe, és Angleton forrásai, kapcsolatai évekkel később is megmaradtak. Csakúgy, mint régi mentorával, Kim Philbyvel fenntartott baráti kapcsolata, akivel római látogatása során is információkat cserélt.

Rómában az SSU-t egy másik probléma is foglalkoztatta. A háborúban a helyi kommunista párt szerepet vállalt a fasiszták elleni harcban, így az új köztársaság kialakításában is jelentős szerep hárult rájuk. Komoly népszerűségük is volt (hasonlóan, mint Franciaországban), széles tömegbázisra támaszkodhattak. Az amerikaiakat 1946-tól aggodalommal töltötte el az olasz kommunisták térnyerése, főleg azért, mert az utóbbiak céljai közt szerepelt az Egyesült Államok befolyásának csökkentése. Az 1947-től kezdődő olasz választási kampányt így feszült figyelemmel követték Angletonék, és igyekeztek ellenpropagandát irányítani az Olasz Kommunista Párttal szemben.

Angleton 1947 novemberében visszatért Washingtonba, ahol sok más régi OSS-veteránnal egyetemben csatlakozott az újonnan létrejött hírszerző hivatalhoz, a CIA-hez. A szovjet-divíziónál kezdet dolgozni, de változatlanul figyelemmel kísérte az olasz ügyeket, és fellélegezhetett, amikor az 1948 tavaszán lezajló parlamenti választásokon a kereszténydemokraták győztek. A CIA megnyugodhatott. Olaszország nem csatlakozott a kommunista államok táborához.

1949-től Angleton újra jó barátjával, Philbyvel dolgozhatott együtt, ugyanis az MI6 őt nevezte ki washingtoni képviselőjének. Alkalmas volt rá, hiszen a háborúban számos OSS-tiszttel dolgozott együtt, jó viszonyban volt Allen Dulles-szel és Frank Wisnerrel is, Angletonnal pedig rendszeresen információkat cseréltek. Philby azonban nem ismerhette William King Harveyt, aki nyomozásának eredményeként megállapította, hogy az MI6 magasrangú ügynöke Moszkvának dolgozik. Angletont megdöbbenéssel töltötte el a felismerés, és kárhoztatta magát, hogy megbízott egy szovjet kettősügynökben. 1951-től, Philby Washingtonból való eltávolításától kezdve még bizalmatlanabb volt kollegáival, és ekkoriban kezdte megfigyelni a sikeres és sikertelen CIA-műveletek résztvevőit, beépült „téglák” után kutatva.

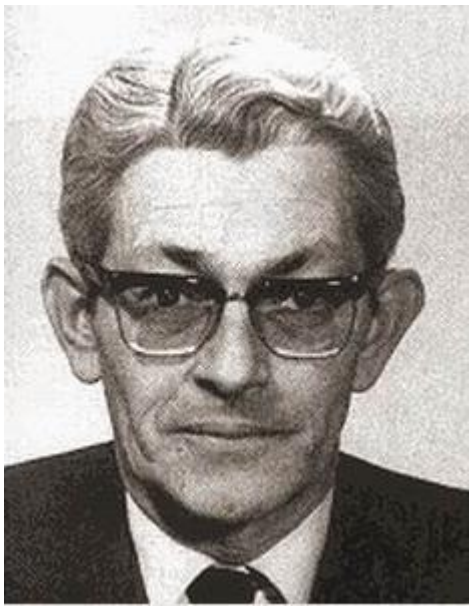

Eisenhower elnökké választása Angleton karrierjét pozitívan befolyásolta. Allen Dulles előlépett igazgatónak, Wisner lett a tervezési igazgatóhelyettes, Angleton pedig 1954-ben elfoglalta azt a posztot, amit pályafutása végéig uralt, a kémelhárítás (Counter-Intelligence Division) vezetői székét. Kinevezése egyértelmű volt. A frissen létrejött Cégen belül ő rendelkezett a legnagyobb szaktekintéllyel és legtöbb tapasztalattal ezen a területen, ráadásul nem elhanyagolható, hogy régi OSS-es bajtársaival, Dulles-szel és Wisnerrel kiváló baráti- és munkakapcsolatot tartott fenn. Dullest mindig élvezettel töltötte el pipázgatásai közben, amikor görnyedt hátú, láncdohányos barátja bejött hozzá az igazgatói irodába, és a legfrissebb pletykákkal szolgált neki, hogy kiről, ki, mit mondott. Angleton ekkoriban kapta a már említett No-Knock becenevet. Hatalma és befolyása pedig egyre csak emelkedett, amit sokan meghökkenve figyeltek, bár

kétségbevonhatatlan volt egyrészt tudása, másrészt kapcsolatai. Nyolc igazgató alatt volt a CI vezetője, és önálló egységeként az Ügynökségnek, kizárólag a mindenkori DCI-nak (Directore of Central Intelligence – a CIA igazgatója) tartozott elszámolással. Olyan – legalitását tekintve – aggályos műveletek irányításáért volt felelős, mint a hírhedt levélfelbontási program. Az ún. HT/LINGUAL műveletet az 1970-es évek kongresszusi vizsgálatai súlyosan elítélték, hiszen lényege a Szovjetunióból érkező, és az oda címzett levelek felbontását és ellenőrzését jelentette, ami bárhogyan is nézve, de jogsértő volt. Angleton módszerei tehát megkérdőjelezhetőek, és sokan a Cégen belül is kezdtek egyre inkább rossz szemmel tekinteni rá. Ennek ellenére a Disznóöbölben lezajlott művelet kudarca (1961) nem törte meg karrierjét, változatlan tekintéllyel rendelkezett még további 13 évig.

A beépült „téglák” utáni hajtóvadászat megerősítette az Angletonnal szembeni ellenszenveket. Philby óta rettegett a további kettősügynököktől, ezért bizalma rendkívül kevés munkatársára korlátozódott. Egyike volt a keveseknek Harvey, aki 1959-ben visszatért Berlinből és hamarosan a kubai műveletek irányítását látta el Washingtonban. Ők ketten gyakran cseréltek információt, és a Cég állományának felhígulásával rutinos öreg rókákként találtak újra egymásra. Angletontól idővel rettegni kezdtek kollégái. David C. Martin szerint létezett egy listája, melyen a Cég alkalmazottai szerepeltek két csoportra osztva: komoly és lehetséges kettősügynök-jelöltek. Erősödő paranoiáját egy Anatolij Golitszin nevű átálló KGB-ügynök fokozta, aki meggyőzte Angletont, hogy szovjet „téglák” épültek a Cégbe. Gyanúsítgatásai már kezelhetetlenné váltak az 1960-as évek második felében, téziseit Golitszin elmondásaira építette. Több tézis is létezik, miszerint Golitszin valójában a KGB Nyugat-ellenes, dezinformációshadjáratának végrehajtójaként a CIA és Angleton ellehetetlenítését végezte. Bár erre soha sem találtak bizonyítékot, az biztos, hogy „a nagy hajtóvadászat” óriási méreteket öltött és Angleton realitásérzékét sikeresen lerombolta a KGB. Egyesek szerint a CI-divízió az 1970-es évekre hátráltatni kezdte az Ügynökség egészének működését is.

A Watergate-botrány sorozatos támadásokat eredményezett a CIA ellen. Az új igazgató, William Colby – aki annak idején még Angleton bajtársa volt az OSS-ben – már évek óta negatívan tekintett a kémelhárítás főnökére, és egyértelműen az eltávolítását tervezte. A kongresszusi vizsgálatok mondhatni kapóra jöttek számára, és a Cég átszervezésének keretében 1974 decemberében nyugdíjba küldte Angletont. Colby és Angleton között létezhetett személyes ellenszenv is, az igazgató ugyanis roppant mértéktartó ember hírében állt, tartózkodott az elméletektől és találgatásoktól. Mindemellett Angleton eszköz is volt a kezében, akit kényszerből ugyan, de feláldozhatott a Cég pozitív megítélésének visszaállításához. A kongresszusi vizsgálatok egyik legnagyobb felháborodását keltő feltárása a HT/LINGUAL-program volt, mely egyértelműen Angleton nevéhez fűződött. A közvéleményt is sokkolta a Cég, és természetesen Angleton törvénytelen művelete. Bizonyossá vált, hogy a kedélyek csillapítására a CI legendás főnökének mennie kell. Távozott tehát posztjáról, de tekintélyét így sem vesztette el, nem csoda, hiszen Hoover után talán ő töltött be

leghosszabban vezető tisztséget amerikai szervezet élén (bár nem volt igazgató, de a kémelhárítás külön szigetnek számított a hírszerzés világában).

Nyugdíjas éveiről keveset tudunk. Bár vállalt néha közszereplést, általánosságban csendesen, a nyilvánosságtól távol élt családjával. 1987. május 12-én hunyt el.

(Csabai Dávid)

Források

- Alain Guérin: *A CIA emberei*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983.
- Burton Hersh: *The Old Boys*. Tree Farm Books, St. Petersburg, 2002.
- David C. Martin: *Wilderness of Mirrors*. The Lyons Press, Guilford, 2003.
- Bayard Stockton: *Flawed Patriot*. Potomac Books, Washington D.C., 2006.